

живия театър, с широката публичност в началото на 20 –ти век. Именно това е гръбнакът на тезата ми, с която разширявам културно – историческото наследство на П.К.Яворов.

100 години след трагичната му кончина, този формат на приноса на Яворов се оформи след разчитането на всички протоколи от архива на Народния театър, писани от Яворов, чрез изработването на Театрален летопис, който отразява дейността му – ден по ден, подреждайки театралната му критика, драматургични анализи, режисьорски опити. Огромни усилия и талант, мисионерство, наксване, но и нови критерии, съизмерване с модерността и изкуството на времето. Всичко това вложено именно от Яворов в изграждането на цивилизована България.

ЛИТЕРАТУРА:

1. *Яворов П.К.* Събрани съчинения. – Т. 3: Драми. – София: Издателство „Захарий Стоянов“, 2013; 2. *Кортенска М.* Културната мисия на кръга „Мисъл“. – София: “Емас“, 2008; 3. Летопис на Народния театър. – София, 2004.

Максимова К. (Київ, Україна)

Трансформація концепту бісовщини в творах українських письменників 20-х років ХХ століття

Стаття присвячена аналізу проникнення і розвитку концепту бісовщини в українській літературі 20-х років ХХ сторіччя. Особлива увага в даному дослідженні приділена трансформації концепту бісовщини, накладанню її на український ґрунт та подальшому побутуванню в знакових творах першої половини ХХ століття.

Ключові слова: бісовщина, трансформація концепту, модернізм.

Статья посвящена анализу проникновения и развития концепта бесовщины в украинской литературе 20-х годов ХХ века. Особое внимание в данном исследовании уделено трансформации концепта бесовщины, адаптации ее к украинской почве и дальнейшему развитию в знаковых произведениях первой половины ХХ века.

Ключевые слова: бесовщина, трансформация концепта, модернизм.

This article analyzes the penetration and development of the devilry concept in Ukrainian literature 20 years of the twentieth century. Special attention is paid to this study of devilry conceptual, its imposition on Ukrainian soil and future existence in the seminal works of the first half of the twentieth century.

Key words: devilry, transformation concept, modernism.

Українська література початку минулого століття насичена численними кодами, образними системами та знаковими темами, запозиченими з попередніх епох і творчо переосмисленими митцями на сучасному їм ґрунті. Концепт «бісовщини» - успадкований письменниками через один з центральних творів російської літератури – роман Фьодора Достоєвського «Беси» є саме таким знаковим пунктом, без якого розуміння всієї спадщини розстріляного відродження видається неповним.

Звичайно, у науковій літературі вже були спроби окреслити дану тему через взаємозв'язки творчості окремих персоналій періоду розстріляного відродження. До неї вже зверталися такі вчені, як Ю. Безхутрий, Л. Сенік, М. Сподарець, Г. Церна, В. Зенгва та інші. Зокрема, існують праці, присвячені дослідженню перегуків образів і мотивів у творах Миколи Хвильового та деяких інших митців з творчим простором Фьодора Достоєвського. Однак поки ще зарано говорити про вичерпну розвідку, що окреслила б всі особливості даного концепту в українській літературі.

Актуальність даної роботи полягає перш за все в тому, що даний концепт є визначальним для розуміння літературної спадщини ХХ століття. Він також був засвоєний сучасними авторами і є одним з найважливіших для розуміння сучасного соціокультурного простору. Відтак вивчення даного концепту відкриває шлях до розуміння багатьох процесів, що відбуваються в сучасному українському суспільстві.

Мета нашого дослідження полягає у виявленні закономірності трансформації концепту «бісівщини», її смислових пластів у творчості українських письменників.

Концепт бісовщини, питома засвоєний як українською, так і російською літературою, має дуже давню і складну історію трансформації. Свої витoki він бере ще в найглибших шарах народної творчості, знаходимо його в пареміях «Біс поплутав», «Бог Божове, а біс бісове», «Вовка в плуг, а він до чорта в луг» [9]. Тут в ньому поєдналися язичницькі уявлення та християнські вірування, в результаті чого змішалися образи домашньої нечистої сили з біблійним Сатаною - противником Бога. На цьому етапі бісовщина існує переважно в міфологічному прошарку.

Саме з народної творчості цей концепт був перейнятий і переосмислений романтиками, зокрема, Левком Боровиковським та викристалізувався у творчості Миколи Гоголя. У тісних зв'язках з нашою

традицією розвивається і російський варіант цього явища. Звичайно, на цьому етапі явище висвітлюється також переважно в міфологічному пласті.

Концепт бісовщини остаточно оформлення дістає в кінці XIX століття. В цей же час тут зміщується акцент з міфологічного в соціально-психологічний шар. Відправним пунктом тут можна вважати роман Ф. Достоевського «Беси», де виразно можна прослідкувати не лише структуру цього складного соціально-культурного явища. На цьому ж етапі виникають національні варіанти бісовщини, які мають ряд відмінних рис.

У чому ж полягають ці відмінності? Перш за все, варто говорити про закоріненість в питомий міф. В українському варіанті це, перш за все, сакральний простір Гетьманщини, історія втрати власної держави, родоводу, тощо (М. Гоголь «Страшна помста»). Для російської літератури важливим є зовсім інший аспект – міф про Івана Царевича та вічне повернення [7].

Другий вагомий аспект – співвідношення бісівського кодла і держави. Якщо у російському варіанті бісовщина практично завжди має імперський відтінок, то в українському вона глибоко індивідуальна і практично не претендує на розвиток у якості системи.

Порівняймо варіант бісовщини з роману Достоевського «Беси» з його розгалуженою системою, направленою на винищення всього народу та підпорядкування собі держави (де власне «беси» мають замінити богообраного царя, відтак на символічному рівні відібрати країну у бога) та гоголівський тип, що ставить під загрозу життя одного роду, на якому, власне лежить прокляття. На державницький рівень він тут не виходить, ідеться радше про спасіння конкретної душі, а не конкретної нації.

Маємо також говорити тут про використання різних біблійних міфологем. Для українського варіанту питомим є переосмислення історії про Каїна та Авеля, в той час, як для російської – апокаліпсису.

Необхідно, щоправда, зробити деякі зауваження. М. Гоголь у своїй творчості подає концепт бісовщини не одноманітно. Одна справа – його рання творчість періоду «Вечорів на хуторі поблизу Диканьки» і зовсім інша - «Мертві душі». Тут вже бачимо тяжіння до російської традиції з її державницькими орієнтирами. Письменник відходить від окремого випадку і подає картину продажу душ в масштабі містечка N, а на перспективу – всієї держави.

Третій аспект, за яким бісовщину власне українську можна відрізнити від російської, є наявність гумору. Сміх над нечистою силою властивий раннім творам українських романтиків, є він і в творчості Гоголя часів «Вечорів на хуторі поблизу Диканьки». В російському варіанті з огляду на державницький устрій самої бісовщини місця гумору немає, тим більше, легкому. Щоправда, можна відзначити присутність елементів сатири, які, проте, не є в цьому випадку визначальними для сприйняття концепту.

Звичайно, тема, що мала такий потужний розвиток в літературі XIX століття і була однією з центральних для розуміння тогочасної дійсності, не могла не знайти втілення у творчості письменників XX століття. Однак не можна говорити про те, що письменники цього часу просто перейняли тему, не додавши нічого до її осмислення.

У літературі XX століття ця тема мала вже трохи іншу трансформацію, зокрема, у творчості українських письменників. У них спостерігаємо переосмислення як українського, так і російського підходу до бісовщини.

Загальна структура «бісівщини» має складну тричленну будову. Основна схема може бути зображена наступним чином:

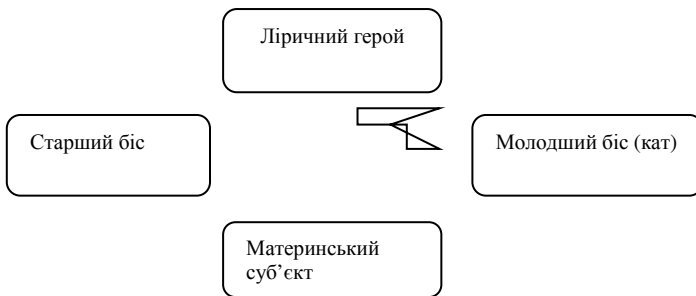

Рис.1. Структура «бісівщини».

Фактично, всі подані елементи системи знаходяться в складній взаємодії між собою. Втілюється це таким чином:

1.Ліричний суб'єкт взаємодіє з усіма членами системи (на схемі це показано центральною фігурною стрілкою).

2.Материнський суб'єкт може не мати безпосереднього зіткнення з «бісівщиною», цей зв'язок факультативний. Присутній, як правило, вплив старшого біса.

3. Натомість, старший біс вимагає заміщення материнського суб'єкта собою. Для цього необхідно спочатку відділити ліричний суб'єкт від матері, а потім взагалі цей зв'язок зруйнувати. Відтак, він прагне витіснити материнський суб'єкт зі сфери сприйняття ліричного суб'єкта.

4. Кат (дрібніший біс) знаходиться на одному рівні зі старшим бісом і прямої взаємодії з материнським суб'єктом не має. Радше, виступає в якості контролюючого органа, слідує за виконанням наказів старшого біса. Функції витіснення матері в нього немає. Він лише контролює фізичне знищення зв'язку.

Додатково у текстах можуть бути присутні й інші герої, обплутані «бісівщиною». Їхня роль – відтіняти загальну картину, зазвичай, такі персонажі покликані передавати вагання головного героя, деякі аспекти його духовної організації.

Варто також відзначити наступні прикметні риси осмислення концепту бісовщини у ХХ столітті вітчизняними авторами:

проникнення в український простір із сусідньої Росії, де бісовщина вже обіймає державницький рівень;

діяння через персоналію, причетну до важливих історичних подій.

Варто звернути увагу на те, що концепт бісовщини в російському просторі завжди є питомим, в той час, як в українському – привнесеним. Цьому знаходимо численні текстуальні підтвердження. Так у творах Миколи Хвильового біси практично завжди є засланими – це випадкові постаті, які часто приходять з півночі або певного неназваного краю. Аналогічно в творі Б. Антоненка-Давидовича «Смерть», де бісовщина асоційована з більшовицькими військами, що сунуть з півночі [8].

І в пізніших творах української літератури ця тенденція буде продовжена. Це присланий Отроходін в «Жовтому князі» Барки, НКВДисти із «Саду Гетсиманського» Івана Багряного, тощо.

Вищеназвані українські письменники хоча й засвоюють концепт бісовщини через російську літературу, не пускають його у власне український простір. Для них те утворення є чужим і страшним, і мало складається на того хатнього біса, що до того завжди сидів десь в кутку. Відтак концепт «державницької бісовщини» займає в творах авторів цього часу своє особисте місце, не маскуючись під звичні прояви нечистої сили як в демонологічному, так і в соціокультурному плані, практично не асимілюючись з власне українською дійсністю.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Агеєва В. Історія української літератури ХХ ст / В. Агеєва . – Кн. 2. – К.: Либідь, 1998. – 330 с.; 2. Бахтин М. Проблемы поэтики Достоевского / М. Бахтин. – М.: Сов. писатель, 1963. – 363 с.; 3. Безхутрий Ю.М. Хвильовий: проблеми інтерпретації / Ю. М. Безхутрий. – Х.: Фоліо, 2003. – 495 с.; 4. Безхутрий Ю.М. Микола Хвильовий та естетичні пошуки в українській літературі першої третини ХХ століття / Безхутрий Ю. М. // Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник. – Вип. VI. – Харків-Київ: Критика, 2004. – С. 79–89; 5. Гессен С.П. Трагедия зла / С.П Гессен // "Бесы". Антология русской критики. – М., 1996. – С. 668–683; 6. Достоевский Ф.М. Бесы / Ф. М. Достоевский / Поли. собр. соч.: В 30 т. – Л., 1972-1991. – Т. X. – 495 с.; 7. Иванов Вяч. Основной миф в романе "Бесы" / Вячеслав Иванов // "Бесы". Антология русской критики. – М., 1996. – С. 498–518; 8. Розстріляне відродження. Антологія 1917 – 1933. Поезія – проза – драма – есей. Упорядник Євген Сверстюк. Смолоскип. – К., 2007; 9. Українські приказки, прислів'я і таке інше [Електронний ресурс] : зб. О. В. Марковича та ін. / спорудив М. Номис. – Електрон. текст. дані (1 файл : 158 Мб). – СІБ. : В друк. Тиблена і комп. І. Куліша, 1864. – [Режим доступу]: <http://elib.nplu.org/object.html?id=473>.

Палій О.П. (Київ, Україна)

Іронічний дискурс роману Богуміла Грабала «Я обслуговував англійського короля»

У статті досліджуються особливості поетики роману відомого чеського письменника Богуміла Грабала «Я обслуговував англійського короля». Іронія розглядається як принцип текстотворення та світоглядний компонент психології творчості. Як основні прийоми вираження іронічного ставлення до дійсності виділяються гротеск та абсурд. Просліджується зв'язок авторської іронії із національним видом комічного («празькою іронією») та постмодерністською іронією.

Ключові слова: іронічність, гротеск, абсурд, Богуміл Грабал, «празька іронія».

В статье исследуются особенности поэтики романа известного чешского писателя Богумила Грабала «Я обслуживал английского короля». Ирония рассматривается как принцип организации текста и мировоззренческий компонент психологии творчества. Как основные приемы выражения иронического отношения к действительности выделяются гротеск и абсурд. Прослеживается связь авторской иронии с национальным видом комического («празжской иронией») и постмодернистской иронией.

Ключевые слова: ироничность, гротеск, абсурд, Богумил Грабал, «празжская ирония».